

Leucismus u pěnice černošlavé (*Sylvia atricapilla*) a poznámky k abnormálním opeřením ptáků

Leucism in the Blackcap (*Sylvia atricapilla*) and notes on abnormal plumages of birds

Jaroslav Klápště & Josefa Klápšťová

Železná 97, 468 22 Železný Brod

Úvod

Kromě normálně zbarvených ptáků se můžeme výjimečně setkat i s jedinci, kteří mají aberantně zbarvené opeření. Tam, kde všechny pigmenty kompletně chybí, jde o úplný albinismus. V případech, kde chybí jeden nebo několik pigmentů, jde o schizochroismus v některé své formě. Naopak, kde je větší zhuštění pigmentů, jde o hyperchroismus. V takovém případě má peří tmavší nebo tmavou až černou barvu. Také u některých ptáků s normálním opeřením se může výjimečně vyskytnout odchýlené zbarvení zobáku, nohou nebo očí.

V tomto příspěvku je popsán odchyt pěnice černošlavé (*Sylvia atricapilla*) s úplně bílým opeřením a stručně jsou zmíněna a vysvětlena jiná abnormální opeření, která se u ptáků občas vzácně vyskytují.

Odchyt a popis leucistické pěnice černošlavé

Dne 9. srpna 2005 jsme ráno chytali ptáky na kroužkování v keřových porostech v areálu 2. základní školy v Železném Brodě (50°39'N, 15°15'E, kvadrát 5357, okres Jablonec nad Nisou). Lokalita je na svahu obráceném k severu v nadmořské výšce 390 m. Počasí nebylo příliš příznivé, byla úplně zatažená obloha, nízká oblačnost, chvílemi mžilo, později i mírně přšelo. Chytali jsme do čtyř ornitologických sítí v celkové délce 48 m (4x12 m). Během dopoledne jsme chytili a kroužkovali 48 ptáků v 8 druzích, včetně 28 pěnic černošlavých a 5 pěnic slavíkových (*Sylvia borin*).

V 9:10 h. se chytila úplně bílá pěnice černošlavá. Zbarvení hlavy mělo velice jemný šedavý odstín způsobený spíš řídkým opeřením hlavy, než zbarvením peří. Opeření celého těla bylo úplně bílé. Zbarvení zobáku na vrchu horní čelisti bylo hnědošedé, spodní čelist byla hodně světlá, šedožlutavá. Nohy šedohnědé, oči tmavé, šedohnědé. Pták byl určen jako mladý, tohoroční (juvenil, 1K). Měl víc zašpičatělá ocasní pera, než mají adultní ptáci, nesešlapaná chodidla, peří měkčí, méně husté, řidší hlavně na hlavě a části krku. Než byla bílá pěnice černošlavá vypuštěna do přírody, byla okroužkována (kroužek Praha TC 79389), vyfotografována a proměřena (křídlo 69 mm, ocas 61 mm).

Lidé bydlící v sousedství této lokality pozorovali bílou pěnici černošlavou už 10 dní před tím, než jsme ji chytili a 3 dny po jejím odchytu a vypuštění. Popisovali ji takto: „Malý úplně bílý ptáček, který přeletel-

val vždy nízko z keře do keře“. Byla tedy přítomná na lokalitě nejméně 13 dní. My jsme ji už při další návštěvě 14. srpna 2005 ani později neviděli.

Kromě zde popsané leucistické pěnice černohlavé jsme v posledních letech chytili ještě čtyři jiné ptáky – částečné albíny. Byli to 2x rákosník obecný (*Acrocephalus scirpaceus*), pěnice slavíková (*Sylvia borin*) a kos černý (*Turdus merula*). Každého z nich jsme fotograficky dokumentovali. V letech 1997 – 2005 jsme chytili a okroužkovali celkem 35 624 ptáků. Z toho jen zmíněných pět bylo s aberantním opeřením. Z celkového množství odchycených ptáků to je pouhých 0,014 %. Ve stejné době jsme kroužkovali 3 615 pěnic černohlavých. Z tohoto počtu činí leucisticky jedinec 0,027 %.

Pěnice černohlavá u nás běžně hnízdí a hojně protahuje. Patří k hodně kroužkovaným ptákům. V letech 1934 – 2004 bylo spolupracovníky kroužkovací stanice Praha označeno celkem 146 394 pěnic černohlavých (CEPÁK & ŠKOPEK 2005).

U pěnice černohlavé je nyní uznáváno pět ras. Za zmínku stojí, že u rasy *S. a. heineken* z ostrova Madeira a Kanárských ostrovů v Atlantickém oceánu je známá melanistická forma. U takových ptáků má samec černou celou hlavu, hrdlo, horní prsa a část týlu. Její kvalitní ilustrace a fotografie jsou v SHIRIHAI et al. (2001).

Abnormální opeření ptáků a etymologické poznámky z chromatiky – nauky o barvách

Melanismus – z řeckého *melas, melanos* = černý. Vzniká při nadbytku černého pigmentu a způsobuje černé, nebo tmavé zbarvení.

Erythrismus (*Erythrismus*) – z řeckého *erythros* = červený. Vzniká při nadbytku červeného pigmentu a způsobuje rezavé zbarvení.

Xanthochroismus (*Xantorismus*) – z řeckého *xanthos* = žlutý. Vzniká při nadbytku žlutého pigmentu. Způsobuje žlutavé zbarvení.

Albinismus – z latinského *albus* = bílý. Vzniká při úplné absenci pigmentů. Způsobuje bílé opeření. U úplného albinismu je nejen všechno peří bílé, ale i neopeřené „měkké“ části (*soft parts*) – jako nohy jsou bez barviva, stejně jako oči, které jsou v důsledku ztráty pigmentů červené, nebo růžové. Úplný albinismus je u ptáků velice vzácný. U ptáků s částečným albinismem, který je mnohem častější, jsou oči vždycky zbarveny jako u jedinců s normálním opeřením. Zobák a nohy mohou, ale nemusí být pigmentovány.

Leucismus – z řeckého *leucos* = bílý. Slovo leucismus se bohužel v ornitologii užívá ve dvou zcela rozdílných významech.

Diskuse a významy slova leucismus

V prvním případě se výraz leucismus používá pro téměř úplný albinismus, kde celé opeření je čistě bílé, ale oči a neopeřené části jsou zbarveny stejně jako u normálně opeřeného ptáka, nebo velmi podobně.

Pokud by měl být albinismus a leucismus přísně rozlišován a výraz albín používán, pak by úplně bílý pták pozorovaný v přírodě musel být pojmenován jako „pravděpodobně úplný albín“ (v případě, když by ne-

bylo vidět zbarvení oka). Pojmenování „albín“, nebo dokonce „úplný albín“ (jak se často děje) by bylo nejisté, nepřesné a nezodpovědné. Starší klasické studie (např. SAGE 1962, 1963, GROSS 1965) albinismus a leucismus nerozlišují. Pro vědu je naštěstí málo důležité, jestli pozorovatel vidí úplného albína (s červeným okem), nebo úplně leucisního ptáka.

V druhém případě je výraz leucismus používán pro hodně světlé „vybledlé“ opeření způsobené částečnou absencí pigmentů (např. BEAMAN & MADGE 1998). Pro takové hodně světlé až krémové zbarvení (ale nikoliv bílé) se ve světě často užívá také název „*dilute plumage*“.

O abnormálních opeřeních u ptáků důkladně pojednává HARRISON (1985). Albinismus a melanismus a jejich příčiny popisuje hlavně SAGE (1962), který po mnoho let tyto anomálie podrobně studoval. Zařídil si kartotéku, kde měl tisíce záznamů. Byl informován mimo jiné od víc než tisíce dopisovatelů z různých míst světa. Při tom ale zaznamenal jenom dva případy, kdy byl jak albinismus, tak i melanismus zjištěn u jednoho stejného jedince. Šlo o kolihu velkou (*Numenius arguata*) a sýkoru modřinku (*Parus caeruleus*).

U 163 druhů britských ptáků ve 105 rodech a u 42 čeledí analyzoval SAGE (1963) 3134 případů úplného nebo částečného albinismu. Popisuje i případ, kde z 30 tisíc ptáků různých druhů chycených pro kroužkování bylo 17 ptáků, u kterých byly zjištěny stopy albinismu (okolo 0,05 %). Analyzoval také 113 případů melanismu u 39 druhů ptáků ze 17 čeledí.

GROSS (1965) analyzoval albinismus u ptáků severní Ameriky. Zaznamenal ho u 304 druhů v 54 čeledích.

Jeden z autorů (Jaroslav) se setkal několikrát s aberantně zbarvenými ptáky i v cizině. Některé aberace zjištěné v Austrálii také popsal. Jedná se o těchto pět druhů: husice australská (*Tadorna tadornoides*), moták tichomořský (*Circus approximans*), rosela pestrá (*Platycercus eximius*), vlaštovka šedobřichá (*Hirundo neoxema*) a vrabec domácí (*Passer domesticus*) (KLAPSTE 1977, 1981, 1982, 1984, KLAPSTE & KLAPSTE 1985).

Summary

On 9th August 2005 a juvenile Blackcap (*Sylvia atricapilla*) was caught in mist-net with pure white plumage in the town Železný Brod (50°39'N, 15°15'E). Because the bird had some pigmentation on its soft parts, including the eyes, we called it leucistic. However, we are explaining that the expression leucism is used in ornithology for two different reasons. Sometimes it is also used for describing pale (but not white), washed-out colours of the plumage.

During the years 1997 – 2005 we caught 35.624 birds for ringing. From this number only five of them were with abnormal plumages (incl. the leucistic Blackcap). It is 0.014 %. During the same period of time we caught 3,615 Blackcaps. From this total the leucistic Blackcap makes 0.027 %.

Literatura

- BEAMAN M. & MADGE S., 1998: The Handbook of Bird Identification for Europe and the Western Palearctic. *Christopher Helm, London*.
- CEPÁK J. & ŠKOPEK J., 2005: Zpráva Kroužkovací stanice Národního muzea Praha za rok 2004. *Společnost spolupracovníků Kroužkovací stanice Národního muzea Praha*.
- GROSS A. O., 1965: The incidence of albinism in American birds. *Bird-banding*, 36: 67-71.

- HARRISON C. J. O., 1985: Abnormal plumage. In – „A Dictionary of Birds“ (Campbell B. & Lack E., eds). T. & A. D. Poyser, Calton.
- KLAPSTE J., 1977: An aberrant Eastern Rosella in southern New South Wales. *Aust. Bird Watcher*, 7 (3): 93.
- KLAPSTE J., 1981: Abnormally plumaged Australian Shelduck *Tadorna tadornoides*. *Aust. Bird Watcher*, 9 (3): 96.
- KLAPSTE J., 1982: Xanthochroism in the House Sparrow *Passer domesticus*. *Aust. Bird Watcher*, 9 (5): 172.
- KLAPSTE J., 1984: Albinistic feathers in a March Harrier. *Aust. Bird Watcher*, 10 (5): 161-163.
- KLAPSTE J. & KLAPSTE P., 1985: Dusting, sunning and albinism in Welcome Swallow *Hirundo neoxema*. *Aust. Bird Watcher*, 11(3): 98-99.
- SAGE B. L., 1962: Albinism and melanism in birds. *British Birds*, 55: 201-225.
- SAGE B. L., 1963: The incidence of albinism and melanism in British birds. *British Birds*, 56: 409-416.
- SHIRIHAI H., GARGALLO G. & HELBIG A. J., 2001: Sylvia Warblers: Identification, taxonomy and phylogeny of the genus *Sylvia*. *Christopher Helm, London*.